

Titel: Velmeente Tanker til nærmere Betragtning, om den danske og holsteenske Ulds Udførsel, hvilket er skadelig for Fabrikernes Handel og Landets Opkomst. Item Tanker om Toldforpagtningerne i Norge; Plan til Fabrikernes Debit ved samme Forpagtning, Promemoria og Anviisninger, hvilket ordlydende er indgivet i det kongelige Toldkammer og Commerce-Collegio 1769 og 1770.

Citation: "Velmeente Tanker til nærmere Betragtning, om den danske og holsteenske Ulds Udførsel, hvilket er skadelig for Fabrikernes Handel og Landets Opkomst. Item Tanker om Toldforpagtningerne i Norge; Plan til Fabrikernes Debit ved samme Forpagtning, Promemoria og Anviisninger, hvilket ordlydende er indgivet i det kongelige Toldkammer og Commerce-Collegio 1769 og 1770.", i *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 7*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_007-shoot-workid1_007_011.pdf (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 7

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Velmeente Tanker til nærmere Betragtning, om den

Danske og holsteenske

Ulds Udførsel,

hvilket er skadelig for Fabrikernes Handel og Landets Opkomst.

Item Tanker om

Toldforpagtningerne i Norge;

Plan til

Fabrikernes Debit

ved samme Forpagtning,

Promemoria og Anviisninger,

hvilket ordlydende er indgivet i det kongelige Toldkammer og Coinmerce-Collegio 1769 og 1770.

Kiøbenhavn 1771.

Trykt og findes tilkiøbs hos I. R. Thiele, boende i Peder Hvitfeldts Strædet.

2

3

Til Leseren.

Som en vel intentioneret Patriot finder jeg mig anlediget at meddele de Herrer Negotierende, og enhver

duelig Fabrikeur følgende Tanker. Hvorpaar jeg har nydet til Giensvar: At det er henlagt, (et Svares, som er givet flere, end jeg); men da adskillige

Andragelser er vorden henlagt, som

ikke er vorden anseet, dog kommer for

4

Fortale. Lyset, reflekteres og examineres Aarsagen dertil (før og nu) kan i begge Deelee have sine Hensigter. Jeg overlader mine Tanker, og det som i saa Maader af mig er skrevet, til deres nærmere Betragtning og Overveelse, om ikke disse Tanker kunde give Anledning til mit Øyemedes bedre Fremgang, da man veed, at en Begyndelse med smaa Ting har ofte frembragt de stsrre; min Hensigt hermed og i det meere, er at foreene en større Commerce imellem begge Rigerne, som ere hinanden saa nær forbunden, som Sødstende. Thi jeg holder for, at de Penge, som udgaae af Danne-

5

Fortale. mark og Norge til fremmede Riger, ffader Staten og Regieringen. Tilmed troer jeg den retskafne og

beste Indsigt, som udfordres til Fabrikernes Etablissement og reelle Handel, kan allerbest reguleres af fornuftige Handelsmænd, hvis Indsigt læres fra Ungdommen, og daglig forefaldende Praxin af Forandringer, som en Statsmand ey kan samle af blot Theori og Bøgers Læsning; og hertil passer sig de i Handelen indsigtsfulde hollandske Kiøbmænds Ordsprog: Handteeren doet leeren. I øvrigt

holder jeg for, at i hvor ringe og enfoldig en velmeent Patriots Tanker end

6

Fortale.

kan være i Henseende et Brugs Nytte. Saa ere de dog gavnligere og bedre, end som at understøtte de Anlæg som er Landet og Regieringen til Ruin. Enhver fornuftig Patriot bedømmer mine Tanker, og retter dem efter Fortieneste. De Odieuse og Interesserede behager frit at fælde saadanne Raisonnements, som passer sig paa deres Inclination, Interesse, og Tænkemaade.

7

Copie.

Underdanigste Tanker til nærmere Overvejelse af de anordnede høye Herrer udi det kongel. Toldkammer, samt Oeconomieog Commerce-Collegio.

Saa adskillige, som enhver Tænkemaade er i de oeconomiske Handlingers Befordring og Brug, saa ulige er den Fordeel og Nytte, af enhver oekonomisk Stiftelse frembringer. Erfarenhed haver lært, at udi

8

enhver Regierings Stat findes at være anvendte anseelige Depencer og Anordninger, som ofte haver viist større Prøver paa Tab og Skade, end som Fordeel, ja ikke dermed nok for een, men flere anbragte Forandringer og Prøver, Hvoraf dog tilsidst ey anden Fordeel er høstet, end som sagt er. Og hvorpaa jeg kunde anføre adskillige Beviser. Ikke desmindre veed man dog, at Hensigterne dermed haver været baade redelige og velmeente. De Interesserede at forbigaae, som odieuse for enhver oprigtig Patriot. Min Hensigt er ikke, at opholde De Høye Herrer med vidtløftig Raisonnements i en Materie, som enhver, der besidder ikkun en ringe Indsigt i det Oeconomiske, fast bedre kan sige, end det, som nu er sagt. Men jeg vil allene førend jeg skrider til mine ringe Tankers Udsigende, underdanigst anføre, at med alle oecomomiske foretagende Handlinger bør man først begynde med smaa Ting, som kan tiene til Prøver paa de store. Thi at gjøre store Bekostninger førend man kan see nogen Aspect til Brugets Nytte er baade skadelig og fortrædelig. Jeg vil ikkun i dybeste Underdanighed fremsætte mine Hensigter med den danske og holsteenske Ulds Brug og

9

Nytte, og vise Mueligheden, at mine Landsmænd af sammes Brug kan opnaae de Fordele, som de Udenlandske længe har vidst at benytte sig af, og anvende til deres Fordeel.

1) Det er en bekiendt Sag, at af forbemeldte danske og holsteenske Uld udføres aarlig et anseelig Quantum til udenlandske Stæder, nemlig Amsterdam, Tyskland, og en Deel til Frankrigs; men at enhver just er bekiendt hvorledes de Fremmede betiene sig af samme Uld, det vil jeg neppe troe, hvilket anlediger mig at sige det jeg er bevidst, at i Amsterdam forbruges vores Uld af Hattemagerne til de grove, middel, og mere sine Hatter; item til de runde Hatter, som Skibsfolk og Bønder overalt bruger i Holland, samt til de korte Klæder, som efter Landets Skik er i Brug. Desuden er man bevidst, at af den danske, og i sær den eyderstædtske Uld, bliver i Tydskland forfærdiget Rasker, Ems, og Schallonger. Nu sættes, bliver da vores Uld saaledes af Fremmede forbrugt til deres Fordel og Nytte, saa bliver Spørsmålet dette: Om jeg kan gottgøre, hvorledes at samme kan

10

hest blive forfærdiget i vore Riger og Lande, til Fordeel for Staten og der almindelige Beste?

2) Efter mine ringe Tanker formeener jeg, at Hattemager-Lauget her i Staden og Riget, i Henseende til deres bekiendte gode Arbejde og Tallets Mængde, kunde ved følgende Mit Anlæg komme til at forbruge et anseelig Quantum af forberørte Uld, naar som helst at en kongelig Forhøyelses Told blev foruden den Told, som allerede er, maatte paalægges et hvert Dusin Hatter, som overalt i Dannemark og Norge indføres fra Irland, Engeland og flere Stæder, saaledes, e.t et Dosin Hatter, som koster ey mere end 3 a 4 Rixdaler Dosinet, maa befales i Told 3, Rixdaler mere, end tilforn. Dernæst af alle andre Sorter Hatter op ad, som koster mere, indtil 60 Rixdaler Dosinet, maatte alle betale i Told 18 Rixdaler for Dosinet.

Thi naar saadan Forhøyelses Told blev sat paa de udenlandske Hatter, da ville ingen Kiøbmænd i Rigerne lade dem indføre til Forhandling; men allene holde sig til de danske Hatters Forhandling, af hvilke

11

Sorter baade Dannemark og Norge meget vel kunde blive forsynede; Debiten vil da blive anseelig, og en stor Deel Uld blive forbrugt. En Artikel, som useylbar vil tilbringe Landet en anseelig Fordeel, og tillige ventes, at de danske Hatter kan nyde Debit paa de udenlandske Stæder. Dernæst kunde være fornøden, at et kongelig Forbud maatte skee, at ingen Bever- eller Hareskind, som i Norge faaes, maatte udføres, siden begge Sorter ere nyttige til Hattemagernes Brug, i sær til de sine og extra fine Hatters Forfærdigelse, hvortil de for nærværende Tid meget er trængende. Ligesom det er en bekiendt Sag, at i Frankrig maa intet Bever- eller Hareskind udføres af Landet, under en stor Straf for de Trafiquerende. Et Beviis paa, at Regieringen har dermed havt et Øyemed til Fabrikernes Opkomst.

3) Anseer jeg iligemaade høyt fornøden, at overalt i Norge maatte foruden den ansatte Forhøyelses Told paa de fremmede og udenlandske Klædevarer, Efterdags paalægges, af Kerseyer, som i Mængde forbruges i

12

Norge af Bønderfolk og gemene Mand, og indføres fra Irland og Engeland, paa samme Slag, af hvilke Couleurer de end maatte være, kunde paalægges ethvert Stykke 4 Rixdaler. Af Aarsag, at til samme Sortes Forarbeydelse er den danske Uld, endog af den groveste, meget beqvem, siden jeg er bevidst, at vore Klædefabriкеurs ligesaa got kan forfærdige disse Kerseyer, som de Udenlandske. Det kommer allene an paa en Begyndelse, og et retskaffen Qvants Leveranse, og uagtet at Priserne for det første kunde blive en 4 a 5 Skilling dyrere for Alen, i sær af de røde og grønne Couleurer, saa ville dog samme inden nogle Aar, ja maaskee kortere Tidsforløb, blive ringere, efterdi at Mængden af et hvert Brugs Drift udgjør en reel Fordeel, og de taaligste Priser.

I underdanigst Følge af det, som nu er allegeret om den danske og holsteenske Ulds Forarbeydelse og Brug i de opgivne Poster, og de tvende Professioner, hvilke begge, uagtet deres Haandverkens Forskiel, dog staaer i Liighed med hinanden, i Henseende til Uldens For-

13

arbeydning og Nytte. Saa kunde det ey være forgieves, i Fald at de samme, og enhver for sit Laug, maatte fra det Høye Collegio blive skriftlig tilmældet Contenta af disse Poster, og derpaa at meddele en grundig Erklæring, hvoraf man kunde erfare Sagens Muelighed, eller hvad som kunde hindre derte Deseins Fortgang. Fornemmelig kan man slutte sig til, at naar man herudi kan gjøre en god Fremgang, som aldeles ikke er at tvivle paa, saa vil de, som holde Skiefferier, og for nærværende Tid sælger store Partier Uld til udenlandske Commissionairer, eller de Udenlandske selv, alle Tider gjøre sig det Facit, at nyde her i Landet ligesaa høye Priser, som de for nærværende Tid bekommen af de udenlandske Kiøbere. Thi kan de udenlandske Kiøbmænd, som kiøber vores Uld, betale Fragten, Told, og paagaaende Omkostninger af Sorteren og videre Depencer, og siden sælge den til Fabrikantere; saa synes det og muelig, at vore Arbeydere her i Landet, der kan bespare disse Udgifter, tilmed i ingen Maade er mindre uduelig til at præstere det Arbeyde, som andre Nationer kan tilveyebringe, kunde ligesaavel vinde dermed, som de Fremmede. Men saa længe ingen Begyndelse

14

skeer, kan man heller ikke vide noget om Udfaldet.

Sluttelig henstiller jeg disse mine ringe (dog velmeente) Tanker til det Høye Collegio bedre Overvejelse; og i Fald at Høysamme skulle behage nogen nærmere Oplysning herom at forlange, da erbyder jeg mig at være redebon, naar paa-æskes. Ligesom det inderlig vil fornøye mig dersom jeg hermed kunde have den Lykke at tilbringe mig De Høye Herrers Reflection, som desto meere vil opmuntre mig til at opgive adskillige andre Ting i Negotien, som kan tiene til Fordeel og Nytte for mit Fæderneland, hvilket jeg anseer for min allerunderdanigste Pligt og Ære. Kiøbenhavn den 20de November 1769.

Da jeg herpaa intet Svar kunde erlange, fandt jeg fornøden atter at indgive følgende til General-Toldkammeret og Commerce-Collegio:

15

Copie.

Underdanigste

Promemoria.

Dersom mine Tanker af Dato 25 November næstleden, angaaende den danske og holsteenske Ulds Forbrugelse, i Følge de opgivne trede Posters Indhold, maatte finde Deres Excellence og øvrige Herrers

Bifald, da vil samme være mig til en inderlig Fornøjelse; allerhelst jeg forsikrer med den største Candeur, at min Hensigt dermed, hvor ringe den endog maatte ansees, er en allene Velmeent, men tillige i Henseende Usus baade fordeelagtig og necesser. Thi foruden hvad jeg forhen i denne Materie har opgivet, rinder mig i Tanker, at det kunde være fornøden derpaa at kunde sættes en liden Prøve, som kunde tiene til et Beviis paa, hvorvidt dermed i Fremtiden kan avangeres. Denne Prøve maatte naadigst saaledes foranstaltes:

1) Af en Hattemager maatte forfærdiges 20 Dosin Hatter af fine, middelmaadige, og grovere Hatter, enhver Sort efter sin nøyeste accorderede Priis og Bonitet.

16

2) 24 Stkr. Kersier, eller saa kaldet Stemmetter, af grønne, røde, blaa, og sorte, maatte hos den beste og meest beqvemme Fabrikeur bestilles, der ligesaa efter nøyeste Priis kunde forfærdige samme. Dog bør hermed iagttages, at ved disse Kersiers Forarbeydelse maatte Fabrikeurerne lade sig instruere, saavel i Henseende Boniteten, Appreturen, Breeden, og hvert Stykkes Længde, da efter mine Tanker de til Dato forarbejdede Kersier differerer imod de Irlandske og Engelske.

Og naar saaledes at Hatterne saavel som Kersierne er forfærdiget, da at levere dem ind i det almindelige Klæde- Magazin, hvor begge kunde nyde deres Betaling efter Accort, og samme at vorde opsendt til Trondhiem for Magazinets Conto, og leveres enter til Stedets Faktor, eller til en anden suffisant Kiøbmand, den jeg formeener best at kunde blive Hr. Agent Lysholm, da man ved sammes Forhandling kan erfares deres Afsætning i Fremtiden. Jeg declarerer og hermed, at jeg aldeles ikke søger nogen min egen Interesse, men vel offererer min Tieneste, for at see begge Dele paa beste

17

Mader bestillet, hos een af de meest beqvemme af Hattemager-Lauget og Klædefabriieurs, og Hvortil jeg vil anvende al muelig Flid, uden al Paastaae noget for min Umage, eftersom jeg gjerne seer, at mine Tanker og Anlæg kunde naae det Øyemed, som jeg sigter til. Allerhelst, da det er en bekiendt Sag, som ingen kan nægte, at jeg jo har været den første, som gav Projecter til, og indsaae, at de Danskes Klædeog Silkevarer kunde nyde Debit paa Norge, hvorfore jeg og requirerte af da værende General: Oeconomie- og Commerce-Collegio, at en Deel Varer maatte blive opsendt til Forhandling i Tronhiem; men hvorledes maatte jeg ikke fornemme, at Stedets Kiøbmænd den Tid viste sig meget Pertinaces ved at kiøbe disse Varer, som de den Tid ansaa til deres Fornærmelse og Fordeels Forringelse med de udenlandske Varers Afsætning, og viste mig i adskillige Tilfælde deres Had og Vrede. Derfor vilde de ey kiøbe disse Vare for inden de kom, under Forhandling af en anden Mand, og efter et Par Aars Forløb. Derimod forskriver de nu aarligen store Partier, saa at efter min Begyndelse har de danske Fabriker havt anseelige Debitere fra Norge, ventelig og meere skeekunde, hvor-

18

om jeg nærmere kan gotgiøre Mueligheden dertil. Siden nu de fleste Norske, som ere pax triotisk sindede, meget vel indseer Sagen, og altsaa contribuierer til de danske Fabrikers Debit, hvorved anseelige Penge-Summer bliver i Landet; tilmed kan jeg og flatere mig af, at endog de, som den Tid vare mig ugunstige, er nu langt anderledes sindet. Og at jeg ey skal mælde, at have havt anden Belønning for min velmeente Hensigt med dette Verks Anlæg, saa haver jeg formedelst Mangel af egen Formue til at soutinere mig for at have nødtørftig Ophold, er geraadet i Gield, som bekiendt er, til forberørte Magazin. Overalt gjør jeg mig det Haab, at faa ædelsindede og vise Herrer skiønner paa den Fortjeneste jeg tilkommer, og af hvilke jeg underdanigst udbeder mig at nyde Deres naadige Giensvar. Kiøbenhavn den 13 December 1769.

Herpaa nød jeg heller ikke noget Giensvar, hvorfore jeg alter indgav følgende:

P. S. Ovenstaaende Dato er dette indleveret i Toldkammeret og Commerce-Collegio.

19

Copie.

Underdanigste

Promemoria

til

Deres Excellence og samtlige Herrer Deputerede og Committerede i det kongelige General - Toldkammer og Commerce Collegio.

Under Dato den 13 December afvigte Aar har jeg velmeent og oprigtig tilkiendegivet det Høye Collegio mine Tanker over tvende poster. Den 1ste om 20 Dosin Hatters Forarbeydelse af fine, middclmaadige, og grove.

2den Post af 24 Stkr. Kerseyer, eller faa kaldet Stemmetter af grønne, røde, blaa og sorte Dito, hvilke begge Poster maatte hos een af de beste og beqvemmeste Fabrikeurs her i Staden, ved min Opsyn blive ordineret og afsendt til Tronhiem for det almindelige Fabrik-Magasins Regning, enten til den der værende Faktor, eller og til Hr. Agent Lysholm, som en Mand, der af Stedets Negotierende, driver den største Handel med saadanne Varer,

20

med videre, som jeg i samme til dets Befordring underdanigst har andraget. Og da jeg til Dato ey har havt den Maade, at erholde Giensvar paa forberørte Poster; saa drister jeg mig underdanigst akter herom at gjøre Erindring, da jeg ligesaa underdanig finder fornøden at tilføye disse Tanker, som jeg beder at værdiges Deres naadige Overveyelse. Jeg declarerer hermed, at jeg ingen anden Fordeel søger, end at finde Adgang til at vise det Høye Collegio, at mit Desein skal blive frugtbar, og at disse ringe Poster kan yngle og formere sig til større og fordeelagtigere for begge Fabrikeurs. F. Ex. skeer saa; som jeg fast haaber, saa kan eller bør mit Opgivende ikke lastes; og naar faa Udfaldet er got, da kan jeg og formode, at faa fornuftige og indsigtfulde Herrer og Patrioter ey nægter mig Deres Bevaagenhed efter Fortjeneste. Jeg vil ey heller forestille mig det, som er ugrundet, og stridende imod en redelig og sand Patriots Tænkemaade, at jeg hermed søger at forringe den Indsigt, som Magazinet's Kiøbmænd, og øvrige, som fører Direction derudi, kunde maaskee tænke, ved at disse 2de Poster overdrages til mig. Tvertimod jeg troer, at De deri ere alt for ædelmodige, og

21

jeg troer tillige, at ingen kan nægte mig, at jeg, som en Indfød paa Stedet, og længe har drevet Handel, kan allerbest vide Besked om de Varers Bonitet og Egenskaber, som allermeest er afsættelig; og hvorom jeg desuden har havt Efterretning fra Stedets Negotierende om det, som endnu mangler de Varer, som her fabrikeres, og bliver opsendt til Forhandling. Og om nogen skulle tænke, at jeg hermed agter at vise, hvor necesser min Indsigt kunde være for det almindelige Magazins Debitere paa Norge, for derved at opnaae en Tieneste ved Magazinet, tænkes saaledes, da tager man Feyl. Thi jeg holder mig Ordsproget efterrettelig, at det tillades ikke alle at komme til Corinthen. Det skal allene være min største Fornøjelse, at jeg selv er overbeviist, og kan bevise at have været den første, som haver aabnet Veyen til de danske Fabrikers Debit paa Norge, uagtet at min Belønning derfor hidtil har været mig til Fortred og Skade. Sluttelig indflyer jeg i dybeste Underdanighed til Deres Excellence, og samtlige Høye Herrer, om at nyde Deres retsindige og kierlige Understyttelse, i saa reel en Sag, hvori hverken egen Fordeel, eller

22

andres Fornærmelse verserer, men allene grunder sig paa en redelig Hensigt, som Erfarenhed og Indsigt Har tilveyebragt en Mand af min Alder, der selv har brugt Handel og Negotie. Kiøbenhavn Den 5te Martii 1770.

23

27

Patriotiske

Tanker

af mig indgivet til

Præses i General-Toldkammeret og Commerce-Collegio,

Grev

Bernstorff,

førend Toldforpagtningen over Toldstæderne i Norge blev opbudet.

Det er skadelig for Cirkulationen i en vel indrettet Stat, at den største Handel og Negotie bliver i visse rige Kiøbmænds Hænder, og det saa meget meere, naar samme foreener sig med hverandre, forat interessere i Toldforpagtninger i de Kiøbstæder, hvor der drives anseelig Handel; thi man kan med Billighed ansee Toldforpagtninger, som et flags Monopolium, som er det almindelige Beste til Skade. Al Trafik og Handel er

24

28

tvungen under sammes Direction, de maadelige Kiøbmænd af Formue, og de Unge, som vil begynde nogen Handel, nødes til at holde sig derfra, formedelst følgende Aarsager:

1) Toldforpagterne er, som sagt, gemeenlig de rigeste Kiøbmænd, der udskiber og igien forskriver den største Mængde af Varer, som de saa meget bedre kan gjøre i Henseende Formuen, som ellers den Leylighed dem er givet i Hænderne, at de indbyrdes kan moderere hinandens Varer, s. c. i Maal, Vægt og Taxation, tilmed er Tolderen, Taxadeuren, og alle andre Betientere deres egne Folk, som nyder Lou af Toldforpagterne, og hvoraf mange haver tillige Parter og Andeel i Udbyttet af Toldens Gevinster, derimod maa de Kiøbmænd, som er uden for deres Societet, taale, at deres Varer paa den strængeste Maade bliver behandlet, de samme bliver heller ikke tilladt at tage deres Varer enten af Told- og Veyerboden, førend at de strax betaler Tolden, Consumption, Accise, o. s. v.

25

2) Foruden den stærke Myndighed, som Toldforpagterne kan have i Følge oven anførte Post, saa kan de efter eget Behag foreskrive saavel Borger, Bonde og Embedsmænd Priserne paa deres Udskibende, som indkommende Varer saa høyt, fom de lyster, og hvorover udi den første Forpagtnings Tid er bleven indgivet adskillige Klager og Besværinger; ikke desto mindre er Forpagterne uagtet Forpagtnings Betienternes Lønninger og bekiendte Precautions Udgifter blevne rige og formuende Folk (*), hvor iblant nogle forhen vare ikkuns udi maadelig Tilstand. Men om nogen af samme nu ikke ere rige, saa har de ar tilskrive deres egen ødselige, overdaadige, ja næsten fyrstelige Opførsel.

3) Imod dette, som nu er skrevet, kan jeg lettelig forestille mig, at de Herrer Toldforpagtere vil gjøre denne Indvending, og svare, at jeg farer med Usandhed, og at udi de tvende sidste Forpagtnings Tider har de

(*) I de oeconomiske Afhandlingers 4de Bind er om denne Materie tydelige bleven talt.

26

fleste af Kiøbstædernes Negotierende været indlemmet med Hovedforpagterne i Toldens Forpagtning. Ja, jeg tilstaaer, at der har været adskillige med i Kiøbstaden Tronhjem. Dog var der i den anden Toldforpagtnings Tid mindre Tal, end i den sidste. Men paa hvad Maade ere de vel blevne indlemmede? Ja, det er en bekiendt Sag, at Toldforpagterne har været saa gratieux, Hvertil de og efter Forpagtnings Contrakten var beføyet, at skulle indtage de andre Kiøbmænd med sig; men uagtet dette, saa ere de bleven antagen paa den Maade, som Hovedforpagterne selv har for got befunden, nemlig efter Solicitationer, Recommendationer, af Venner ere en Deel antagne, og forundt saa mange Lodder, som de selv har for got befundet. Selv har de Rigeste af Toldforpagterne forsynet sig med anseelige store Lodder; de andre har nydt 2 a 3, ligesom de har fundet for got at unde dem. Og de, som en har villet trygle dem derom, har ingen faaet. Og saaledes forholder det sig med de øvrige Interesserede, som aldrig skal kunde nægtes, naar som helst herom blev Nøye inquireret og efterspurgt. Og med

27

disse antagne Interessentere maa det være, som det vil, i Henseende Tallet, saa driver de dog saa got som ingen Handel; thi Hovedforpagterne undertvinger dem, og i alle Tilfælde maa de dependere af deres Direction, da de største Fortjenester og de fleste Penge bliver næsten i deres Hænder, de andre have ingen.

4) Og hvilken utænkelig Skade tilføyer ikke Toldforpagtningerne vore indenlandske Uldene og Silke-Fabriker, formedelst den Frihed Toldforpagterne, som Kiøbmænd, selv Haver i Hænde, at paasee de indkommende Varers Told, ventelig des Aarfag samme finder sin bedre Fordeel ved at fordrive fremmed Klæde, Stoffe, og Silkevarer; hvorfore de heller ikke umager sig med at befordre vore danske Fabrikevarer, fordi de synes, at hen Gevinst, som derpaa kan Haves, er for ringe, seer da heller, at de danske Varer bliver borte, og den ringe Deel af samme, som tilsendes Kiøbstæderne i Norge, reqvires ikke af de store Kiøbmænd; men det som forlanges, skeer af de smaa, som er uden for Toldforpagtningen.

28

Det er beklageligt, at Folk ere saa slet patriotisk findede, og jeg tør sige dette, at dersom de formuende Kiøbmænd i Norge havde bedre understyttet de danske Fabrikevarer, og ladet sig være angelegen deres Debit, saa havde de for nærværende Tid været i en langt anden Stand. Thi lige faavel som Kiøbmænd i Norge har gjort, og endnu gjør, ved det at man oplyser de udenlandske Fabrikeurs om de Varers Egenstaber, Bonitet, Breede og Alenmaal paa alle de Varer, som den ordinaire og gemeene Mand bruger og forlanger i Norge; saa kunde det være ligesaa anstændig at vise det samme imod vore egne. Men hvorledes seer man rigtig nok, at egen og privat Fordeel ere de fleste Menneskers Øyemed. De danske Fabrikers Debet paa Norge er en saa vigtig Sag, at den paa det nøyeste burde paasees og beforders. Allerhelst, da de med saa megen Bekostning er opbragt af de Høysalige tvende sidste Regentere, Kong Christian den Siette og Kong Friderik den Femte. Den første kan man sige haver plantet dem, og den anden rigelig vandet samme. Deres Vext og Fremgang kunde nu lettelig tiltage,

29

naar som en tilstrækkelig Debit skeer, og den, som til sammes Befordring viser sig patriotisk, bør ikke hindres, da det er en Sandhed, at de store Embedsmænd umelig kan indlade sig i saa smaa Omsorger og Betænkninger, og de Smaa tør ikke udlade sig med nyttige Indretninger, formedelst at de ofte ikke naaer den forønskede Fremgang, som dog kunde være meget tienlig. Det var ønskelig, at vore Øyne engang maatte aabnes, og vor Nidkierhed ville blive begierlig, for at holde Regning paa de Penge-Summer, som udtømmer vore Riger, og beriger fremmede Lande. Sandelig jeg troer, at ingen Veltænkende Undersaat og Patriot kan være befriet for Misundelse derover, og bebreyde os selv at være lunken og koldsindig i de Entrepriser, som consernerer Fædrenelandets Fordeel og Beste.

5) Jeg vil ey sige, at Toldens Forpagtninger burde ganske ophøre; og om jeg det gjorde, saa vilde jeg haabe, at jeg ikke derfor skulde vorde ilde anfeet. Thi jeg veed meget vel, at Toldforpagtningerne bringer nu meere Indkomster udi Hans Majestæts Kasse, end

30

som ellers skede, da Tolden blev oppebaaret for Kongens Regning. Men dersom jeg uden Frygt for Had af dem, der tænker anderledes end jeg, maa blive tilladt at fremsætte mine oprigtige Tanker, saa synes mig, at Hans Majestæts Interesse i alle Dele er en høj magtpaaliggende Sag, ligesom jeg og begriber, at den redeligste og meest indsigtsfuldeste Finanz-Bestyrere kan ey noksom see derhen, at samme paa den fordeelagtigste og skarpeste Maade bliver iagttaget. Vender jeg derimod mine Øyne og Sindelag til det almindelige Beste, saa begriber jeg en andet i min Enfoldighed, end at begge staaer i saa nøye Forening med hinanden, at den ene ey bør skade og Undertrykke den anden; og at jeg tydeligere maa forklare mig, saa synes mig, at omendskiønt Hans Majestæts Kasse skulde aarlig tabe noget i sin Told, og derimod de Negotierendes Tal blive formeeret, og Handelen ved flere duelige Borgeres Stræbsomhed tiltage og saaledes cirkulere, at flere maadelige bemidlede Borgere maatte findes; saa vil jeg haabe, at Hans Majestæts Kasse kunde oprette det Tab, da samme i paakommende Tilfælde ville contri-

31

buere meere, end nu de Rige, som ey ere saa beredvillige (naar forlanges) at aabne deres Kasse til Kongens og Landets Behøvende. da de dog har havt de beste Fordele af Landets Producter og Negotie. Dette uagtet, saa synes dem dog at have Ret til at kunde beraabe sig paa de store Toldforpagtnings Afgifter, hvilke de har svaret, som Toldforpagtere, og derfor paastaaer, at modereres. Dette Paaskud troer jeg vist er ikke fremmed, men vel bekiendt. Hvorpaa man Lignelseviis kunde give dem til Giensvar, som Lazarus gav den rige Mand: Betænk I gode Mænd, at I have havt anseelige og store Fordele af Toldforpagtningerne, hvorfor I ikke nu bør krympe eder for at understytte med det, som udfordres, til Kongen og Landets Nytte.

6) Endelig tør med Sandhed driste mig til at sige, at jeg holder det for Eftertiden ikke umelig, men vel muelig, at i Fald Tolden skulde blive oppebaaret for Hans Majestæts Regning, da skulde Høystsammes Kasse nyde lige saa store Indtægter, som nu gives i Forpagtning. Jeg kan nok forestille mig,

32

at dette Løfte sættes i Tvivl af mange; men jeg er i Stand at gotgiøre, hvad jeg siger. Thi jeg har Grund nok for mig. Jeg har selv i mange Aar practiceret Handelen, thi jeg veed ey allene hvad den indenlandske Handel har at sige, men jeg Har og samlet mig en Deel Indsigt i fremmede Staters Interesse, saavel i Freds- som Krigstider.

I øvrigt, siden det er besluttet, at Tolden skal forpagtes paa ny, saa ønsker jeg, at Under samme Forpagtning de danske Fabrikevarers Debit maatte nyde bedre Fremgang, end forhen er skeet, og hvortil jeg ønsker at vorde tilladt at gjøre en Plan. Fornemmelig og tilsidst beder jeg underdanigst, at Deres Excellence og samtlige Høye Herrer tilgiver mig den Frihed, at jeg haver yttret mine Tanker i en Materie, som ufeylbar ikke behager de Vedkommende og deres Adhærentere; dog trøster jeg mig ved, at Deres Excellence og samtlige Høye Herrer aldrig hader de Undersaatte, som taler og skriver det, som sigter til Hans Majestæts Interesse og det almindelige Beste, men vel i Følge Deres dybe Indsigt bedre overvejer disse Tankers Indhold, som jeg declarerer er.

33

frembragt af Nidkierhed og et patriotisk Sindelag; thi jeg holder det for en Pligt, som paaligger enhver Undersaat, som har nogen Indsigt i de Ting, som enten er tjenlig, eller skadelig for Hans Majestæts Interesse, og det almindelige Beste, at tilkiendegive samme for et saa høj betydelig Collegium, som er sat i den Tilstand, at bedømme og paasee dette, som andrages. Men derimod bør man være saa fornuftig, aldrig at yttre sine Tanker for Publico, eller uvedkommende Personer; thi hos mig heder det Ordsprog: Intet er nyttigere, end Stiltienhed. Kiøbenhavn den 14 May 1770

34

Copie.

Til

Grev Bernstorf,

Præses i det kongelige General-Toldkammer og Commerce-Collegio.

Deres Høygrevelige Excellence, Høyvelbaarne Herre.

Jeg giver mig Hermed den underdanige Frihed, at tilstille Deres Høygrevelige Excellence indlagte patriotiske Tanker, hvis Indhold confererer den Mislighed og Skade, som jeg synes at flyde af Toldforpagtninger, og under sammes verserende Handel. En Materie, som jeg troer Vedkommende ikke finder Behag i, men heller vorde mig hadeful, og om giørlig var, at tilføye mig al Emulation og Calumnie. Dette uagtet, saa frygter jeg dog intet for alt saadant; thi jeg stoler paa min retfærdige Sag. Jeg veed og er overbeviist, at intet Menneske er i Stand til at overtude mig at have participeret i nogen messant og odieus Handel. Nec

35

Cupio, nec metuo, heder det hos mig. Og jeg provocerer alle dem, som tør driste sig i min Nærværelse til at paasige mig andet. Det er en let Sag, at tale ilde paa en Mands Bag, og de, som det gjør, besidder ingen ædel Siæl; og den Skiebne er vel ikke de største Mænd fri for. Momus har meget at sige, og hans Adhærentere haver adskillige Grunde, hvorføre de søger at denigrere andre Personer. Disse indlagde Tanker indstiller jeg underdanigst fornemmelig til Deres Høygrevelige Excellences naadige og gotbefindende Eftersyn. Jeg har ikke villet skrive mit Navn under samme, men beder underdanigst, at dette maa være fordølget. De øvrige Herrer i General-Toldkammeret maa, om Deres Excellence saa behager, see og læse det. Videre refererer jeg mig underdanigst til indlagde Tankers Slutning, og troer, at saa høybetydelig et Collegium tager deraf, hvad De for got befunder. Jeg forbliver med hengiven dyb Submission. Kiøbenhavn den 14 May 1770,

36

Copie.

Underdanigste

Promemoria

til Hans Høygrevelige Excellence

Andreas Pet. Bernstorf,

Præses i det kongelige General-Toldkammer og Commerce-Collegio.

Saa sandt, som jeg er en indfødt Undersaat i Kongeriget Norge, saa redelig og oprigtig har jeg stedse søgt at befordre de danske Fabrikers Debet (*), og jeg vil aldrig

aflade

(*) Det var i Aaret 1757, at jeg, som den første, indgav Project til de danske Fabrikers Debet at befordre paa Norge, til da værende General-Oeconomie- og Commerce-Collegio. Begyndelsen blev altsaa efter mit Anlæg gjort, omendskiønt at jeg derfor har havt adskillige nærgaaende Fortrædeligheder, og hvorom jeg forhen tydelig og sandfærdig haver demonstreret, og siden den Tid haver dog de danske Fabriker havt anseelige Debiter paa Norge.

37

aflade i mine ledige Timer at tænke og pønse paa det, som kan tiene til deres Befordring; thi jeg anseer at det er ey nok at vise sin Kierlighed imod det kongelige Huus, og Ømhed for Forfædernelandet med blotte Ord, men jeg holder for, at det ægte Kiendetegn paa en Patriot er at iverksætte Regenternes priisværdige Anstalter, og naar Undersaatten stræber efter at bidrage alt hvad han kan, som tiener Fædernelandet og Efterkommerne til Gavn og Nytte, da gjør han som en retskaffen Patriot, og da bør han hverken hades eller ringe agtes. En liden Ære og Belønning af de mægtige og høye Personer i et Land kan opmuntre og forøge en Patriots Tænkemaade til mange nyttige Opdagelser, og de sammes fornuftige Bedømmelser og Bifald kan fordoble hans Iver og Lyst, og lære ham at skjønne paa saa elskværdig en Monarks og hans Ministres Kierlighed.

Vel har jeg ikke været saa lykkelig til Dato at erholde noget Giensvar paa min underdanige Promemoria af 13 December næst afvigte Aar, udi hvilken jeg proponerede om tvende smaa Posters Debet paa Norge, fom jeg

ansaae for værd at gjøre en Begyndelse med, nemlig,

38

at lade forfærdige 20 Dosin Hatter, og 24 Stkr. Kersier, eller Stemmetter, som ved mig maatte ordineres, med videre, som samme indeholder. Ikke desmindre kan jeg ey undlade at erindre, at i hvor ringe og ubetydelige disse tvende Poster for nærværende Tid kan synes at være, saa vil de dog i Tiden blive beviist, at være de meest betydelige og afsærligste Poster, som den gemene Mand og ordinaire Stand fornødiger; thi hvad sig angaaer det sine og maadelige Klæde, som her fabrikeres, da er allerede dermed saavidt avangeret, at de lidet eller intet defererer i Prisen imod det Engelske og Hollandske, og kan inden en føye Tid ved Debitens Mængde blive bedre. Vel ere de middelmaadige og grove Klædevarer dyrere endnu, end de Udenlandske; men det kan og blive en let Sag at see dem bragt til den Point, at de ligesaa kan balancere imod de Fremmede. Og naar saa skeer, da er alt

store Ting vundet til Fordeel for vore Fabriker. Begyndelsen med alle foretagende Ting er den sværeste Post, adskillige Maader og Anstalter er ikke alle Tider de paalideligste, Udfaldet haver ofte viist det, som er tvert imod. De største Anlæg og Raisonnements er ikke alle Tider de nyttigste. Indsigt, Erfarenhed, og at begynde

39

fra de mindre til de høyere Ting naaer helst Maalet. Jeg veed mig sikker aldrig at give mig ud for det jeg ikke forstaaer; men det jeg har erfaret og practiceret, det ønsker jeg og gjerne at vorde reflecteret og undersøgt. Give Gud, at min Tilstand var som en Deel af de formuende og rige Kiøbmænd i Norge, saa skulde jeg aldrig have incommoderet Oeconomieog Commerce-Collegio med disse tvende Poster, men directe selv lagt Haanden derpaa, og efter Behag ordineret og ladet forfærdige ey allene disse Sorter, men og de flere, som jeg seer at kunde tilveyebringes og afsættes i Norge. Det er beklageligt, at Kiøbmænd, som har Evne og Formue, haver hverken Lyst eller Sindelag til at lægge Haanden paa Verket. Man kan og have dem tildeels undskyldt, formedelst at saa længe de har Frihed at forskrive de udenlandske Varer, saa maa og noget forskrives til at erstatte Toldforpagtnings Afgiften. Men i og under alt dette, saa befordres dog ikke derved de danske Fabrikers Debit, som nu er i den Tilstand, at de bør befordres, og i alle optænkelige Tilfælde paasees. Jeg er og i mine Tanker forsikret, at det snart kommer dertil; mig synes allerede at see Tegn i Forveyen det skeer, i Henseende at

40

Landhuusholdnings Sælskabet blant flere nyttige og indsigtsfulde theoretiske Priismaterier imod Premier har forlangt til Besvarelse, betreffende de danske Fabriksvarer lignede mod de Fremmedes, og derhos Varenes Debet rc. Et Spørsmaal, hvorover jeg inderlig fornøyer mig at see et Sælskab bestaae af saa mange Lemmer, som med samlede Kræfter arbejde paa Rigernes og Fædernelandets Beste, og iblant disse mange finder man saa store Mænd, der besidder vigtige Embeder, der søger sin Ære og Fornøyelse i at stifte og befordre, ja endog belønne Sælskaber, hvis eneste Hensigt skal være Indbyggernes Nytte, og at gjøre Rigerne anseelige og lyksalige. Denne min underdanigste Promemoria nedlægger jeg allene for Deres Høygrevelige Excellence til høy gunstig og naadig Overveyelse, beder underdanigst min Frihed tillades at forestille det, som jeg efter min Indsigt synes at være gavnlig til Fabrikernes Opkomst. Hvornæst jeg med dybeste Submission fremlever. Kiøbenhavn den 3 Julii 1770.

41

Copie.

Dersom det maatte behage Deres Excellence og samtlige Herrer i General-Toldkammeret og Commerce-Collegio at tage i naadig Betragtning følgende mine underdanigste og velmeente Hensigter med de danske uldene Fabrikers Debit, saa synes mig, at ved de nu forestaaende Toldforpagtninger over Kiøbstæderne i Norge, maatte Forpagterne og deres Medinteressentere tilholdcs og forbindes under Forpagtningen aarligen at tage af de danske Fabriksvarer følgende Sorter. Og uagtet at samme kan blive til mindre Fordeel i Forpagtnings Afgiften, saa maatte, efter mine ringe Tanker, det Tab ikke regarderes eller ansees til Skade for Hans Majestæts Interesse, imod den Fordeel og Nytte, som ved Fabrikernes Etablissement og Gavn, og det almindelige Beste herved kunde indhentes i Fremtiden.

42

Underdanigste

Plan.

Tronhjems Bye og Stift

kan taale at tage af de danske Fabriker følgende Qvantum, nemlig:

300 Stkr. Kersier, eller Stemmeter kaldet, Couleurene tages og tilsiges efter eget Behag.

150 Dosin Hatter, fine, middelmaadige og grove, som enhver synes.

40 Stkr. Klæde til 35 1/2 Mrk., 4 Mrk. a 6 og 8 Mrk. Alen, Couleurer efter eget Behag.

30 Stkr. Klæde fra 10 Mrk., 12 Mrk., 15, 17 a 19 Mrk, og derover, Couleurer tages efter eget Behag.

200 Stkr. diverse Couleurer Stoffer, fom ligner Danziger af Bonitet.

100 Dosin røde og andre Couleurer Nathuver, hvoraf en stor Deel føres fra Bremen, Lybek og Hamborg, dobbelte og enkelte.

43

Christiania Bye og Stift

med underliggende Toldstæder, som ere aneeterede i Toldforpagtningen, kan tage følgende Qvantum, som de igjen efter Proportion reparterer og deler imellem sig, nemlig:

500 Stkr. Kersier eller Stemmerter, Couleurer tages efter eget Behag.

250 Dosin Hatter, høye og ringere Priis, efter Forlangende.

100 Stkr. Klæde til 3 1/2 Mrk, 4, 6 a 8 Mrk, Alen, efter eget Behag forlanges Couleurene.

60 Stkr. flint Klæde fra 10 Mrk., 12, 15, 17 a 19 Mrk. Alen, ligesaa Couleurene efter Behag.

200 Stkr. diverse Couleurer Stoffer, som ligner Danziger af Bonitet og Priis.

160 Dosin Nathuer, dobbelte og enkelte, Couleurer efter Behag.

Bergens Bye og Stift,

som foruden sit eget Oplag, tillige forsyner næsten hele Nordlandene, nemlig:

600 Stkr. Kersier efter ordinerede Couleurer.

44

260 Dosin Hatter, efter egen Forlang i Priserne.

150 Stkr. Klæde til 3 1/2 Mrk., 4, 6 a 8 Mrk. Alen.

60 Stkr. finere Dito fra 10, 12, 15, 17 a 19 Mrk. Alen.

250 Dosin Nathuer, enkelte og dobbelte.

300 Stkr. Danziger Stoffer i Liighed, som mældt, efter Forlang af Couleurer.

Christiansands Bye og Stift,

med tilføyede i Toldforpagtningen, fc.

Arendahl

200 Stkr. Kersier.

100 Dosin Hatter.

50 Stkr. Klæde fra 3 1/2 Mrk, 4, 6 a 8 Mrk. Alen.

30 Stkr. finere Dito fra 10 Mrk., 12, 15, 17 a 19 Mrk. Alen.

200 Stkr. Stoffer.

100 Dosin Nathuer, dobbelte og enkelte.

Silketøyer og Damaster, som i de anførte

Kiøbstæder forbruges, vil jog forbigaae, efterdi

at Indbyggerne, og de fleste fornemme Familier,

45

meest bruger af de chinesiske Silketøyer, og naar nogen finder Behag at bruge brocherede Damaster og andre Sorter, samt Fløvel, pleyer de gemeenligen at tage samme her fra Kiøbenhavn.

Promemoria.

Omendskiønt at ovenstaaende Quantum neppe beløber sig til den femte Deel, som forbruges i de oven anførte Kiøbstæder og Stifter over alt i Norge, saa er dog ikke min Hensigt dermed at see betaget de norske Kiøbmænd al Handel med de udenlandske Varedes Forskrivelser, formedelst følgende Raison: 1) Formedelst at vore danske Fabriker befindes endnu ikke i den fuldkommen Tilstand, at de i alle Tilfælde kan forsyne Norge. 2) Det maatte og blive mange Kiøbmænd i Norge til Skade og Fornærmelse, i Betragtning af, at en Deel der handler med disse Varer sidder i Debet for samme, baade i England, Holland og Tydskland, og naar samme plat skulle ophøre, da blev maaskee mange skilt med al Handels Brug, men naar de samme efterhaanden vænner sig at tage af de danske Fabriksvarer til Forhandling;

46

<a

40 og Landets Indbyggere ligesaa vænner sig at bruge Varene, saa kan samme Kiøbmænd Tid efter anden trække sig fra de udenlandske Varedes Forskrivelser, og er i saa Maade best ar gaae en Middelvey. Det kunde ellers skee, som i Medicinen, at naar et Lem fal rigtig kureres, da maa det hele Legeme lide derunder; tilmed synes mig, at det er saa høy nødvendig en Sag, at see saa meget mueligt er befordret de danske Fabrikers Debet, hvorved ey allene Kiøbenhavns Indbyggere, og den store Mængde af Ungdom og ledige Folk, kan faae noget at bestille og fortjene, men tillige Staden Kiøbenhavn i utænkelige Dele derved kunde komme i Anseelse, og med Tiden blive som en Stabelstad, og profitere af de Penge, som nu aarligen gaaer ud af Norge til udenrigeske Stæder. Ja de norske Kiøbmænd kan med Tiden besinde, at Kiøbenhavns beleylige Beliggende kan anledige dem til en større Commerce imellem begge Rigerne, i Henseende Skibsfarten fra Norge paa Østersøen, saavel i Henseende deres udskibede Producter, som ellers de Retourvarer de igien tage tilbage. Betragter man nøye Handelsstaden Amsterdam dens udvortes og indvortes Negotie, saa seer man, at deres naturlige Fordele ere ikkun saa eller ringe,

47

men de selv gjorde des flere, endskiønt at deres forrige havde Fordele ere nu i mange Maader bleven dem betagne, ved at deres Øyne, som de forhen have profiteret af, ere mere aabne, end for 30 a 40 Aar siden. En Materie jeg ønsker at kunde ventelere ved Samtale af grundige og erfarne Kiøbmænd. Ingen maa hermed holde mig for en Ordgydere eller Skryder, af alle mine Anlæg skal ingen paasige mig at tage Feyl; thi det jeg har erfaret og tillige seer, grunder sig ikke efter andres Sigende, eller nogen Autor, være sig Fransk, Engelsk, eller Tydsk, som kan have skrevet om Handelen; men jeg holder mig allene til de reelle og smaa Grunde jeg veed, og med dem gaaer sikker Trappeviis op, og indlader mig ikke med dem, som jeg anseer for incompetent, og ikke kan vente at have nogen sand Begreb om det jeg veed. Langt mindre skriver jeg dette for ar indlægge mig enten Roes eller Ære, heller ikke for at jeg herved kunde vente nogen Befordring; thi den veed jeg meget vel at være bestemmet mig desuden af mine mægtige og kierlige Velyndere, som jeg sikkerlig troer og lever at see, Gud derfor vil belønne. I det øvrige agter jeg stedse saaledes at opføre mig, at

48

enhver fornuftig og redelig dansk og norsk Undersaat en skal faae Adgang at kunde paasige mig andet, end at have havt min Konges, og det almindelige Bestes Gavn til mit Hovedøyemed. Og i det Forsæt submitterer jeg denne min underdanige Plan og Beskrivelse til saa retvise og indsigtfulde Herrers naadige og gunstige Overveyelse. Kiøbenhavn den 3 Juli 1770.